

érezem az irtózatot végigfutni és borzongani a falakon, és a végső kétségbeesést az emberek hátán: Hát csakugyan, végérvényesen minden elveszett?” (Idézet a 82. lapon).

Emellett a levél mellett száználmas általánosságokat tartalmaz csupán Makkai (korábról már ismert) válaszlevele, s egy cserbenhegyásos gázolással ér fel a *Nem lebet*, amelyben lépésének „magyarázatául” egész addigi kisebbségépítő munkáját tagadta meg. Reményik válasza (a *Lebet, mert kell*) már nem is neki, hanem a cserben hagyott áldozatnak szól.

Fekete Károly könyvének egy önálló (*Művészetek vonzásában* címet viselő) fejezete főképp Makkai Sándor verseivel és képzőművészeti alkotásaival foglalkozik. Ezek a fejezetek az irodalmár számára is érdekesen egészítik ki róla alkotott eddigi képünket. Nyilván nem arról van szó, hogy Makkai mint költő, vagy mint festő bevonulna az irodalom- vagy a művészet-történet Pantheonjába. De szellemi arcképéhez ezek a vonások szintén hozzátartoznak: a még helyét kereső fiatalember első verseskötete 22 éves korában

(amelynek kritikái, és főképp nyilvánosságán kívüli visszhangja végképp elvették kedvét attól, hogy ezzel a Múzsával társalogni akarjon), kései, elsősorban önmagának írt versei életének válságos pillanataiban, s a képzőművészet vonzásában született festményei, grafikái, amelyekről maga írta: „...a rajz és a festészet, melyre sohasem tanítottak szakszerűen, nagy vigasztalása volt az életemnek... hálás vagyok Isten iránt: sok szomorú és terhes óráim enyhületül szolgált ez a kedvtelenség”. A könyv mellékleteként közölt színes reprodukciók (egy kivétellel 1950-ből) egy meggyötört lélek önkifejezései is: Ady-portréja nem a *Magyar fa sorsa* költőjét, hanem inkább a kései versek vizionáriusát idézi, Reményikje tekintetéből az öngyöttrő költő néz szembe velünk, egyik-másik tájképén Van Gogh vonalvezetése köszön vissza.

Fekete Károly új könyve – íme – gazdagodása a Makkai-irodalomnak. S még sok olyan hivatkozás van meghúzódba lábjegyzeteiben, amelyek további kutatásra ösztönöznek.

Dávid Gyula

Neutestamentliche Exegese im Dialog. Hermeneutik – Wirkungsgeschichte – Matthäusevangelium.

Festschrift für Ulrich Luz zum 70. Geburtstag.

Herausgegeben von Peter Lampe, Moisés Mayordomo und Migaku Sato.

Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn 2008.

Érdekes című könyv látott napvilágot pár hete a németországi Neukirchener Verlag gondozásában. A kiadvány Ulrich Luz újszövetséges teológus 70. születésnapja alkalmából jelent meg. Műfaját tekintve Festschrift, amelyet Peter Lampe, Moisés Mayordomo és Migaku Sato szerkesztett. Az ünnepelt barátai és tanítványai e könyvvel mondanak köszönetet Luznak a több évtizedes teológiai munkáért, amely nemzedékek számára nyújtott és nyújt alapos tudományos szem-

pontot, és provokatív módon fejleszti az önálló teológiai gondolkodást.

A svájci teológus monumentális Máté kommentárjáról és az első evangélium hatástörténetét kutató életművéről többször írtunk a *Református Szemle* oldalain. Az 1960 óta publikáló Luznak mérföldkőként számon tartott Máté kommentárját különböző nyelvekre lefordították, és a világ sok részén olvassák és használják történészek, teológusok, igehirdetők és katekéták.

Luz tudományos-teológiai életművének megfelelően a szerkesztők a könyv tanulmányait három témakörre csoportosították: Máté evangéliuma, hatástörténet és hermeneutika.

A kötet írásai e három kulcsszó alkot-ta képzeletbeli mezőbe illeszkednek be. Találkozunk bibliai szövegek exegézisével, Máté evangéliumának jelentős teológiai kérdéseivel, Máté evangéliumának kultúrtörténeti és egyetemes egyháztörténeti jelentőségét taglaló írásokkal, interkulturális összehasonlításokkal és biblikai-hermeneutikai tanulmányokkal.

A szerkesztők a könyvnek a Neutestamentliche Exegese im Dialog címet adták, amelyiknek jelzés értéke van. Ulrich Luz öt évvel ezelőtti nyugdíjba vonulásakor egy tudományos tanácskozás szolgáltatta a keretet, hogy az ünnepelt téziseiről nyilvánosan vitázni lehessen. Számára az újtestamentumi exegézisről folytatott dialógus képezi az igazi „modus theologiae”-t. Noha jelen esetben a könyvnek a nyomtatott szövege

nem nyújt lehetőséget a Luz által oly nagyon kedvelt teológiai vitára, de lehetőséget ad a tanítványainak és barátainak, hogy továbbgondolják Luz művét, és tisztelegjenek a nagyhírű teológus előtt.

Bátran ajánlom a könyvet azoknak, akik szeretik a tudományos szempontból igényes teológiai írásokat, ugyanakkor olvasmányos és időszerű témákat boncolgató tanulmányokra vágnak. Garancia erre a kötetben megszólaló szerzők listája, akik között ott találjuk a manapság legismertebb biblikusokat: Walter Dietrich-et, Ulrich H. J. Körtner-t, Petr Pokorný-t, James D. G. Dunn-t, Heikki Räisänen-t, Gerd Theissen-t, Matthias Konradt-ot, Karl-Wilhelm Niebuhr-t, Peter Lampe-t. A könyv sajátosságának mondható a japán szerzők megszólalása, jelezve Luz teológiai tevékenységének Japánhoz fűződő szálait.

Erdélyi teológusokként mi is sokat tanultunk az ünnepeltől. Sok itthoni teológus nevezheti magát a barátjának. Külföldön járt peregrinusaink hallgathatták előadásait a berni teológián, több alkalommal járt Erdélyben, részt vett hazai konferenciákon, előadást tartott teológus ifjúságunk előtt.

Köszöntjük a 70 éves Ulrich Luz-ot, és Isten áldását kérjük életére és további kutatói munkájára!

A kötet tartalma

I. Theologie und Hermeneutik (1)

Walter Dietrich: *Krumm und gerade, holprig und eben. Wege zwischen dem Alten und dem Neuen Testament* (3)

Ulrich H. J. Körtner: „*Der Mensch, vom Weibe geboren*“ (Hiob 14,1). *Versuch über die Geburtlichkeit der Person* (17)

Christian Link: *Modelle, biblische Texte zu verstehen* (33)

Moisés Mayordomo: *Genalt in der Johannesoffenbarung als Problem ethischer Kritik* (45)

Akira Ogawa: *Interpretive Strategies for Reading the Parables....* (71)

Migaku Sato: *Zen und Gnosis* (85)

Manabu Tsuji: *Die Intertextualität von 1Tim 2,1–3/Tit 3,1–2* (99)

Samuel Vollenweider: *Heilvolle Wende? Exegese im Zeichen der Kulturwissenschaften* (111)

Seiichi Yagi: „Basbologie“ *im Neuen Testament und synoptische Evangelien* (121)

II. Das Matthäusevangelium: Exegese und Wirkungsgeschichte

A) Allgemeine Studien (133)

Petr Pokorný: *Reflexionen über die Rolle der Evangelien in den Anfängen der Kirche* (135)

James D. G. Dunn: *Matthew als Wirkungsgeschichte* (149)

Armand Puig i Tàrrach: *Israël et l'église dans l'évangile de Matthieu* (167)

Heikki Räisänen: *Matthew in Bibliodrama* (183)

Christopher Rowland: *Marginalia in Matthew* (197)

Jens Schröter: *Exegese als Theologie. Beobachtungen zur Matthäusinterpretation des Origenes im Anschluss an hermeneutische Erwägungen von Ulrich Luz* (213)

Gerd Theißen: *Gesetz und Goldene Regel. Die Ethik des Matthäusevangeliums zwischen Regel- und Empathieorientierung* (237)

II. Das Matthäusevangelium: Exegese und Wirkungsgeschichte

B) Einzelne Stellen (255)

Matthias Konrad: *Die Taufe des Gottessohnes. Erwägungen zur Taufe Jesu im Matthäusevangelium (Mt 3,13–17)* (257)

Karl-Wilhelm Niebuhr: *Die Seligpreisungen in der Bergpredigt nach Matthäus und im Brief des Jakobus. Zugänge zum Menschenbild Jesu?* (275)

Takaaki Haragichi: *Die Rezeption der biblischen Seligpreisungen bei den Apostolischen Vätern* (297)

Kiyoshi Mineshige: *Wer sind „die Armen im Geist“? Japanische Interpretationen von Mt 5,3* (307)

Urs von Arx: *Bemerkungen zu Mt 16,17–19 und zur Rede vom Petrusamt* (319)

Dale C. Allison, Jr.: *„After his resurrection“ (Matt 27,53) and the Descens ad inferos* (335)

Peter Lampe: **MEXPI THΣ ΣΗΜΕΡON. A New Edition of Matthew 27:64b; 28:13 in Today's Pop Science and a Salty Breeze from the Dead Sea** (355)

Publikationsverzeichnis Ulrich Luz (367)

Ulrich Luznak magyarul megjelent könyvei:

A zsidó Jézus. (Ford. Takács J.) Historia Judaica 1. Logos Kiadó, Budapest 1994.

Evangelium és hatástörténet. (Ford. Lukács Tamás). Hermeneutikai Füzetek 8. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1996.

A vizsály könyve? Egy Biblia – sokféle értelmezés. (Fordította a KGRE munkacsoportja.) Hermeneutikai Füzetek 10. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 1996.

Máté Jézustörténete. (Ford. Bekő István). Hermeneutikai Füzetek 21. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest 2000.

„...kátartóan részt vettek...a közösségben...” Az egység útja az Újszövetségben és ma. (Ford. Galsi Árpád). Kálvin János Kiadó, Budapest 2004.

Bekő István